

izkušnje dijakov, ravnatelja in podjetniškega mentorja ter primeri iz literature. V šolstvu je podjetništvo prisotno kot del izobraževanja, je pa potreben kritični premislek o tem, v kakšnem obsegu uvajati podjetniške veščine v srednješolske programe. Na tem mestu si ponovno drznem podati svoje, sicer subjektivno mnenje – najbolje bi bilo, da podjetništvo v srednji šoli v večji meri ostane kot obšolska dejavnost (krožek ipd.). Zakaj? Ker se bodo tako na podjetniške vsebine vpisali samo dijaki, ki jih podjetništvo zanima, s čimer bodo te dosegle svoj namen, njihova izvedba pa bo kakovostnejša. Vanessa Benak Cvijanović in Rene Dopler se v svojem prispevku osredotočita na naracijo mentorjev in dijakov srednje šole na Dolenjskem. Skupina dijakov je leta 2019 zmagala na nacionalnem podjetniškem tekmovanju mladih – POPRI. Raziskava je potekala med 25. in 29. novembrom 2019, osredotočala pa se je na zmagovalce tekmovanja POPRI 2019. Podana je analiza podpornih institucij, ki spodbujajo podjetništvo med mladimi v Sloveniji; opazna je tudi sprememba mentalitete med mladimi pri pojmovanju, dojetanju in izvajanju podjetniških aktivnosti. V srednješolskih klopeh podjetniška dejavnost ni usmerjena zgolj v razvoj podjetja, ampak tudi v spodbujanje podjetnosti kot načina življenja in razmišljanja mladih. Zmago-

valna ekipa je predstavila svoje izkušnje in razloge za uspeh na tekmovanju POPRI 2019. Zanimivo bo spremljati nadaljnji razvoj podjetniške ekipe in njihove uspehe, pa tudi neuspehe na podjetniški poti.

Gregor Cerinšek, Dan Podjed in Sara Arko se v svojem prispevku osredotočijo na spodbujanje inovativnosti in podjetništva v interdisciplinarnih študentskih projektih. Obravnavajo različne projekte, ki so bili sofinancirani v sklopu različnih programov – med bolj znanimi so bili razpisi iz programa Po kreativni poti do znanja (PKP). Izvedena raziskava je pokazala, da je večina študentov kot ključne motivacijske dejavnike navedla pridobitev praktičnih veščin in znanj ter pridobitev referenc za gradnjo kariere. Pri pridobljenih kompetencah in veščinah so izpostavili pridobitev dodatnih znanj in prenos teorije v prakso. V nadaljevanju sta bila predstavljena projekta PEOPLE in Active8-Planet, kjer so bili študentje usmerjeni k povezovanju med industrijskimi partnerji in k uporabi svojega znanja v praksi (projekt PEOPLE), kakor tudi k medgeneracijskemu povezovanju, razvoju po meri ljudi, sodelovanju med univerzami in podjetji ter okoljskim ambicijam in akcijam (projekt Active8-Planet). Na kratko so avtorji predstavili tudi projekt UCAMP. Študentje so bili s sodelovanjem zadovoljni, seveda pa so se

soočili tudi z mnogimi izzivi, kar pa je glede na dejstvo, da se je večina šele dobro srečala z gospodarstvom in podjetništvom, logično in pričakovano.

Virginia Squizani Rodriguez se v svojem prispevku osredotoči na osebno izkušnjo s Silicijevo dolino in izkušnjami z zagonskimi podjetji v Braziliji. Opisuje izkušnjo z ekipnim delom na ideji na podjetniškem zagonskem koncu tedna (*Startup Weekend*), kjer se je pri 22 letih prvič soočila s podjetništvom. Opisuje izkušnje iz Silicijeve doline ter začetke, izzive, uspehe in neuspehe na svoji podjetniški poti. Avtorica pri tem kombinira lastno podjetniško pot in raziskovanje podjetniških poti v podjetniških pospeševalnikih. Navaja, da je podjetniška pot zanimiv kontrast, ki na eni strani izkazuje luksuz in uspehe, na drugi strani pa pomeni veliko odrekanja in stresnih situacij, kar je sicer v javnosti pogosto zamolčano.

Zbornik je zaradi aktualnosti tematike zanimiv tako za antropološko kakor tudi drugo stroko in širšo javnost (lastniki podjetij, mladi podjetniki, javni sektor, politika, podjetniški inkubatorji, razvojne agencije ipd.). Menim tudi, da je v prihodnje treba prijaviti več projektov za raziskovanje antropologov v podjetništvu kakor tudi antropologov na vodilnih delovnih mestih v zasebnem sektorju v Sloveniji.

## BOJANA ROGELJ ŠKAFAR (ur.): Slovenski etnografski muzej: Prvih sto (1923–2023) / Slovene Ethnographic Museum: The First Hundred (1923–2023).

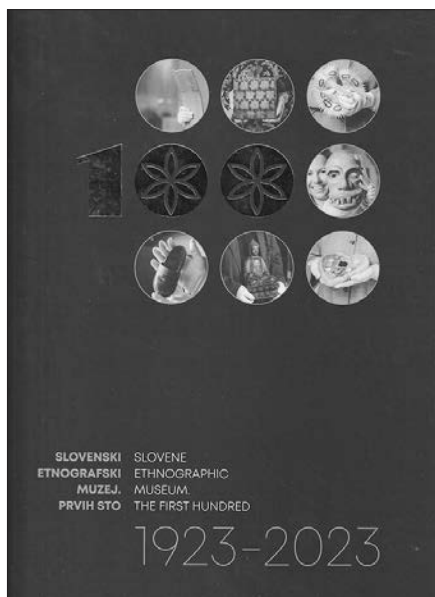
Slovenski etnografski muzej, Ljubljana 2022, 187 str.

Pomemben del življenja institucij so njihove obletnice – merijo čas njihovega delovanja, tako kakor leta, desetletja posameznikovega življenja, in so priložnost za praznovanje. Letos je pra-

znično leto Slovenskega etnografskega muzeja (SEM), ki je bil ustanovljen pred stoletjem kot Kraljevi etnografski muzej in je naslednik dve leti prej nastalega Etnografskega inštituta. S tem

dejanjem je njegov prvi in dolgoletni ravnatelj Niko Zupanič zakoličil temelje zbiralskega, raziskovalnega in predstavitvenega dela osrednje in najstarejše nacionalne etnološke ustanove.

\* Ingrid Slavec Gradišnik, dr. etnologije, znanstvena svetnica, ZRC SAZU, Inštitut za slovensko narodopisje; ingrid.slavec-gradisnik@zrc-sazu.si.



SEM praznuje vse leto, z množico prireditvev. Osrednja, 22. junija, je bila pospremljena z odprtjem dela nove stalne razstave *Človek in čas: Prvih 100* (prvi del razstave so etnološke pripovedi stotih predmetov, odprtje drugega dela, Od ponedeljka do večnosti, je napovedano za letošnji oktober), s panojsko razstavo Nesnovna kulturna dediščina: Ob 20-letnici Unescove konvencije ter z živahnim celodnevним dogajanjem na muzejski ploščadi. Že leto prej je stoletnico napovedala praznično oblikovana knjiga *Slovenski etnografski muzej: Prvih sto (1923–2023)*, ki je ne gre primerjati z objavami SEM ob prejšnjih jubilejih. Ti so bili neposredno apostrofirani v muzejskem glasilu *Etnolog / Slovenski etnograf / Etnolog* in so nadvse zanimivi z vidika zgodovine etnološke vede in muzeologije v slovenskih muzejih, posebej pa zgodovine SEM. Kažejo na utripe, ki so pripeljali do današnje podobe muzeja. Predvojni *Etnolog* jubilejem ni sledil, naslednje desetletnice pa so bile z različno pozornostjo omenjene v *Slovenskem etnografu* in v novi vrsti *Etnologa*. Tretje desetletje delovanja je pospremil zapis takratnega ravnatelja muzeja Borisa Orla (*Slovenski etnograf* 6–7, 1953–1954). Besedilo ni poudarjalo dosežkov muzeja, temveč je bilo v celoti namenjeno opisu njegovega nezavidljivega položaja, saj je

bila rdeča nit opozorilo »na zelo čudno in neverjetno dejstvo, da je Etnografski muzej v Ljubljani, naša osrednja etnografsko-muzejska ustanova, po tridesetih letih svojega obstoja še vedno brez svojih lastnih prostorov, brez svoje lastne muzejske zgradbe«, kar je »glavna ovira njegovemu razvoju«. Orel je vnovič postavil »načelno vprašanje o obstoju Etnografskega muzeja. Ali smo za Slovenski etnografski muzej ali nismo?« Na 40. obletnico je spomnil ravnatelj Boris Kuhar v krajšem uvodniku *Slovenskega etnografa* (16–17, 1963–1964), v katerem je ugotovil, da je kljub prostorski stiski in drugim težavam muzej »opravil pravo pionirsko delo na področju raziskovanja ljudske kulture na Slovenskem. Danes predstavlja po zaslugi pok. ravnatelja Borisa Orla, ki je prevzel vodstvo muzeja po osvoboditvi, središče etnološkega znanstvenega dela in osrednjo etnografsko muzejsko ustanovo v Sloveniji.« Jubilejno leto so počastili s štirimi občasnimi razstavami (Slovenske ljudske maske, Ljudsko slikarstvo na Slovenskem, Vraževerje na Slovenskem in Južno Pohorje). Zdi se, kakor da se je 50. obletnica izmuznila spominu, zato pa je bila z objavo *Slovenskega etnografa 60 let SEM* (31, 1980–1982, 1983) v večjem formatu vsebinsko izčrpnjeje zaznamovana 60. obletnica. Uvodnik je prispeval ravnatelj Boris Kuhar s kratko zgodovinsko skico, s katero je opozoril na čas pred ustanovitvijo in čas po njej, ko si je muzej postavil nalogo »[z]birati, ohranjati, proučevati in razstavljati etnografske predmete, tvorne spomenike slovenske ljudske kulture z vsega slovenskega ozemlja«. Kustosinje in kustosi so pregledno predstavili tematico in delo v kustodiatih, ki so jih vodili. Za zgodovino muzeja sta poučna še prispevek »Pomembnejši dogodki v zgodovini Etnografskega muzeja« in spisec »Osebe Etnografskega muzeja (1921–1983)«. Sedem desetletij je omenjenih s stavkom v uvodniku *Etnologa* 3 (1993) in na Etnomuzejskih straneh, pospremljen s prispevki o problematiki muzejev z regionalnega

vidika. Desetletje pozneje (*Etnolog* 13, 2003), ob 80-letnici, se je direktorica Inja Smerdel vprašala: »Smo stari ali mladi?«, s čimer je jedrnato opisala premislek v času, ko se je muzej s svojimi strokovnjaki in zbirkami že udomačil v novi razstavnici in upravni zgradbi ter v depojskih prostorih na današnji muzejski ploščadi ob Metelkovi ulici. V desetletju, ko je SEM naposled pridobil dolgo želeni prostor za svoje delovanje, so bili vsi naporji sodelavk in sodelavcev namenjeni pripravi in začetku uresničevanja koncepta življenja novega muzejskega prizorišča – v tem duhu je bil SEM hkrati »mlada družina« in kolektiv »poskočnih osemdesetletnikov«. 90. obletnica je že tematizirala uresničevanje nove muzejske vizije, zasnovane leta 1996, sad teh prizadevanj pa sta bili stalni razstavi Med naravo in kulturo (2006) in Jaz, mi in drugi: Podobe mojega sveta (2009). Leta 2013 je devet desetletij simbolno označila razstava Vrata – prostorski in simbolni prehodi življenja, pa tudi letnik *Etnologa* (23, 2013), posvečen obravnavi praznikov in praznovanj kot družbeno konstituiranih in spremenljivih izrazov različnih identitet posameznikov in skupnosti. V tem zvezku so navedene tudi vse spremljevalne prireditve in dogodki, obširneje pa se je ob preteklih desetletjih SEM ustavila direktorica Bojana Rogelj Škafar v prispevku 90 let Slovenskega etnografskega muzeja: Metamorfoze v času in prostoru. V njem je zgoščeno povzela, kako je bil muzej od prvega desetletja naprej vpet v spreminjajoče se družbeno-politične kontekste na eni strani in v strokovni razvoj etnologije in muzeologije na drugi. Sklenila je: »Dolga pot je za nami od časov s kraljevim predznakom, tistih, prepojenih s starojugoslovanskim duhom, prek obdobja socialističnega samoupravljanja do sodobnih neoliberalnih turbulenc, ki nam ne dajo dihati in spati. Pa vendarle, biti v središču družbenega vrvenja, se nanj odzivati, odpirati vprašanja in iskati odgovore v dialogu z ljudmi, iskati smisle in vrednote, jih utemeljevati z

žlahtno dediščino, ki je in bo preživela, to so izzivi za muzealce v Slovenskem etnografskem muzeju in naloge za prihodnje rodove.«

Odblesk te popotnice kaže tudi letošnje praznovanje, ki se posebej vtiskuje v izdano knjigo *Slovenski etnografski muzej: Prvih sto*. Ta že z zunanjo podobo želi nagovoriti najširši bralski krog, in ne zgolj strokovnjakov, ki sledijo muzejski periodiki in drugim muzejskim publikacijam – tudi s tem, da je dvojezična, z vzporedno postavljenima slovenskim in angleškim besedilom, in da so bili sodelavci naprošeni, naj besedila ne bodo pisana ozko strokovno, temveč z osebno noto.

Knjiga ob dveh uvodnih besedilih vsebuje tri večje razdelke: najboljše je SEM smo ljudje, sledita še Kolegi o nas in Zgodovina SEM v slikah.

Uvodni besedili sta prispevali sedanja direktorica Natalija Polenec (od leta 2020) in Inja Smerdel, direktorica v prelomnem desetletju 1995–2005. Prva se v besedilu Stoletje rasti muzeja in premen muzejske etnološke misli sprehodi skozi zgoščen institucionalni historiat z omembo ravnateljev in direktorjev muzeja (Niko Zupanič, 1923–1940; Rajko Ložar, 1941–1945; Boris Orel, 1945–1962; Boris Kuhar, 1962–1987; Ivan Sedej, 1986–1995; Inja Smerdel, 1995–2005; Bojana Rogelj Škafar, 2005–2015; Tanja Roženberger, 2015–2020) ter njihovih najpomembnejših prispevkov k razvoju SEM v ustanovo, kakršna je danes: vpeta v slovenski in mednarodni prostor, odprta in vključujoča za poglede od tu in drugod, pozorna na dediščino in sodobnost.

Muzej je skoraj do konca prejšnjega stoletja spremljalo vprašanje, na katero odgovarja Inja Smerdel v prispevku Biti ali ne biti ni več vprašanje ... SEM. V osebni zapisu je desetletje, ko je vodila muzej, označila za »most med starim in novim«. V tistem desetletju se je podpisala pod niz strokovno in širše kulturno argumentiranih besedil o »novem« – »mednarodno primerljivem slovenskem – evropskem in zunajevropskem muzeju« na novem ljubljanskem »kulturnem travniku«, v

katerih se je zavzela za »dovolj prostorno muzejsko hišo za vse njegove delovne (raziskovalne, dokumentacijske, restavratorske, izobraževalne, založniške) in ustvarjalne razstavne potrebe«. Danes prve vtise o njeni zaposlitvi v SEM (od leta 1979) beremo, kakor bi gledali nekje odložen črno-bel film. Čez približno desetletje se je začela vrteti barvitejša podoba, ne neodvisna od let osamosvajanja v samostojno slovensko državo. Po propadlem prizadevanju za pridobitev prostorov v Mladiki na Prešernovi cesti je Vlada Republike Slovenije leta 1994 za SEM in druge kulturne dejavnosti namenila izpraznjen vojaški kompleks stavb na Metelkovi. Koncept za ureditev notranjosti lupine in njene vsebine – za muzej kulturnih identitet – je bil objavljen leta 1996 (I. Smerdel, Projekt, imenovan Slovenski etnografski muzej, *Etnolog* 6), z motom »muzej o ljudeh, za ljudi«. Prvi korak je bilo odprtje upravne zgradbe sredi leta 1997, v razstavno hišo pa so bili obiskovalci povabljeni konec leta 2004.

S kakšnimi vsebinami in dejavnostmi se je polnil in se polni muzej, je s primernimi odmerki zgodovine zbirk oz. kustodiatov, z inovacijami v zadnjih desetletjih, s poudarkom na tematskih in metodoloških vidikih ter z osebnimi komentarji njihovih skrbnic in skrbnikov nanizano v drugem in najboljše delu knjige. Vsem je za besedilo, slikovno gradivo in spisak izbrane literature za radovednejše bralce odmerjen enak obseg. Barbara Sosič piše o Kustodiatu za kmečko gospodarstvo in promet, Tanja Roženberger o Kustodiatu za obrt in trgovino, Polona Sketelj o Kustodiatu za stavbarstvo, notranjo opremo in bivalno kulturo, Janja Žagar o Kustodiatu za oblačilno kulturo in tekstil, Nena Židov o Kustodiatu za družbeno kulturo, Adela Pukl o Kustodiatu za duhovno kulturo in Bojana Rogelj Škafar o Kustodiatu za ljudsko likovno umetnost in slikovne vire. Kustodiata zunajevropskih zbirk – iz Afrike in Amerike ter iz Azije, Avstralije in Oceanije – predstavljata Marko Frelih in Ralf Čeplak Mencin. Med »tematski-

mi« kustodiatu je žal že leta zamrznjeno delo Kustodiata za slovenske izseljenke, zamejce in pripadnike drugih etnij. SEM si vztrajno prizadeva, da bi ga oživilo z zaposlitvijo nove kustosinje ali kustosa, vendar Ministrstvo za kulturo RS ne prisluhne potrebi po sistematičnem zbiranju, raziskovanju in predstavljanju te tematike; zanjo mora muzej pač iskati druge poti in jih popularizirati na drugačne načine (z občasnimi razstavami in dogodki ter vključevanjem vsebin v »klasične« zbirke).

Sodobno muzejsko infrastrukturo sestavlja niz dejavnosti, ki so v SEM razporejene v Kustodiatu za etnografski film, o katerem piše Nadja Valentinčič Furlan. Ana Motnikar predstavlja Oddelek za konserviranje in restavriranje, Miha Špiček Oddelek za dokumentacijo, Mojca Račič Knjižnico SEM, Sonja Kogej Rus Oddelek za muzejsko pedagogiko in andragogiko, Maja Kostric Grubišič pa Službo za komuniciranje in javne programe. Po tem, ko je leta 2008 Slovenija ratificirala Unescovo Konvencijo o varstvu nesnovne dediščine (2003), je SEM od Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU leta 2011 prevzel javno funkcijo Koordinatorja varstva nesnovne kulturne dediščine, ki skrbi za ohranjanje t. i. žive dediščine na podlagi sodelovanja z njenimi nosilci na terenu oz. njihovih pobud. O tem delu piše Anja Jerin.

Za druge razdelke so bili k sodelovanju povabljeni sopotniki SEM s kratkimi utrinki o sodelovanju in doživljanju muzeja in, seveda, z odličnimi željami za naprej. Na vabilo so odgovorili zaslužni profesor Univerze v Ljubljani Janez Bogataj, predstojnica Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU Ingrid Slavec Gradišnik, predsednica Slovenskega etnološkega društva Alenka Černelič Krošelj, izredna profesorica Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Mateja Habinc, arheologinja in muzealka Verena Vidrih Perko ter iz tujine direktorica Etnografskega muzeja v Zagrebu Goranka Horjan, generalni direktor Nacionalnega etnološkega muzeja v Leidnu in direktor Muzeja

sveta Dunaj Steven Engelsman, predsednik Kulturnega društva Ribiški muzej tržaškega primorja iz Križa pri Trstu Franko Košuta, ustanovitelj in predsednik muzeja in zveze clevelandskih Slovencev Joseph Valencic ter egiptolog, zgodovinar, muzealec in zaslužni profesor Günther Hölbl z Dunaja.

Njihovi vtisi in v prvem delu omenjeni pregledi dejavnosti SEM kažejo, da brezpredmetno ni več le vprašanje »biti ali ne biti«, ki je spremljalo kolektive (Kraljevega) Etnografskega in Slovenskega etnografskega muzeja, temveč tudi vprašanja, ki so od 60. let preteklega stoletja vznemirjala etnologe nasploh in še posebej muzealce. Ta so izvirala zadrege, da etnologijo zanimajo vse kulturne sestavine, fenomeni oz. manifestacije (in ne le preostanki ljudske kulture) ter da ti tvorijo večsmerno stekano mrežo kulture, ki se izraža v snovi in mnogoterih praksah vsakdanjega življenja ali načina življenja. Raziskovalci so morali poslejški iskati poti, kako ubesediti oz. predstaviti to kompleksnost, kako povezati časovne, prostorske, družbene in simbolne razsežnosti. Izziv za kolegice in

kolege v muzejih je bil, kako govorico predmetov predstaviti tako, da bodo obiskovalcem posredovali in približali obzorja, ki jih raziskujejo etnologinje in etnologi. Treba je bilo upoštevati in ureničevati vodila muzeološke metodologije. Ta je poleg etnološkega raziskovalnega dela prispevala k aktualizaciji predmetov, od najstarejših zbirk Kranjskega deželnega muzeja do predmetov, ki so jih zbrali ali odkupili kustosinje in kustosi ali so bili muzeju podarjeni. V tem pogledu hrani muzej v depojih še obsežno in dragoceno gradivo za prihodnje raziskave in razstave.

Knjiga posebej v poglavjih o kustodiatih lepo pokaže, kako sta se v eno blago tkali etnološka in muzeološka misel, tudi s pogostimi opozorili, kako povezano je delo kustodiatov in njihovih sodelavcev. Nekaj tega je mogoče razbrati tudi v razdelku, kjer so v slikah predstavljene razstave – od prevladujočih vitrin pred drugo svetovno vojno do najnovejših multimedijskih razstav. Knjiga se sklone s slikami predhodnikov današnje skupine zaposlenih in zbirnim seznamom vseh zaposlenih v SEM.

»Prvih sto« se v knjigi kaže kot dolgo in kratko stoletje: dolgo v smislu naporov in rasti, a ne v merilu človeške starosti, in kratko, ko pomislimo, kaj vse se je v muzeju zgodilo v zadnjih manj ko treh desetletjih. Vsebinsko in oblikovno premišljena knjiga (za njeno grafično podobo je poskrbela Janja Ošljaj), velikega formata, elegantno črna, z barvitimi posnetki predmetov, objeti v zlate kroge, in zlato stotico, bralke in bralce strokovno in hkrati dovolj poljudno popelje skozi stoletje naporov in dosežkov, da pokaže, kako je SEM naposled postal »muzej za ljudi«. Razumljivo je, da je stoletno dogajanje predstavljeno v duhu biografije ali avtobiografije, ki v privajanjem obletničnem pisanju in branju povzema smiselno zgodbo, usmerjeno k ciljem. Čeprav je zgodba za povrh praznična, daje na nekaj mestih slutiti, da pot vendarle ni bila premočrtna, marveč pogosto vijugava in polna ovir. Zgodba SEM je imela v zreli dobi srečen konec in doživlja nov, nadvse obetaven začetek za naslednje stoletje. Čestitke urednici in vsem, ki so se trudili za to knjigo.



OTO LUTHAR, MARTA VERGINELLA, URŠKA STRLE:  
Užaljeno maščevanje. Spomini na italijanska fašistična taborišča.

Založba ZRC, Ljubljana 2022, 387 str.

Obsežno delo se začne s citatom vaškega kaplana Pietra Bignolija: »Sinoči je osel [...] s tremi našitki izjavil, da je treba prebivalce pokrajine, nižjo raso, v korist človeštva uničiti« (str. 9). Seveda je mišljeno prebivalstvo okupirane Ljubljanske pokrajine in sosednjih s Slovenci in drugimi Slovani (predvsem Hrvati) naseljenimi območji. Naslov knjige, *Užaljeno maščevanje*, je morda na prvi pogled nekoliko nenavaden, a ga avtorji že na prvih

stranah jasno razložijo: fašisti so računali, da bodo te kraje čim prej vključili v svoj fašistični sistem na blag način in jih zlili s kulturo »višje omike«, kot so trdili, a jih je upor čez leto dni »prisilil«, da so naredili obrat od »čezmerne prijaznosti in miline« do »pravega klanja« civilnega prebivalstva, kar ne bi bilo mogoče brez elementov rasiistične politike, ki se je pokazala že ob osvajanju severne Afrike v času italijansko-turške vojne (1911–1912) (str.

\* Milan Vogel, univ. dipl. etnolog in profesor slovenščine, upokojeni komentator v kulturni redakciji *Dela*; mavcmilan@gmail.com.